

11. Bioinformatika a proteiny II

David Potěšil

Core Facility – Proteomics

CEITEC-MU

Masaryk University

Kamenice 5, A26

phone: +420 54949 8426

email: david.potesil@ceitec.muni.cz

Proteomika, Podzim 2016

Obsah přednášky

5. Biologické sítě
6. Biologické sítě – biologické ontologie, KEGG
7. Biologické sítě – příklady použití
8. Vybrané on-line zdroje
9. Několik zamyšlení závěrem
10. Příklad využití bioinformatických nástrojů

5. Biologické sítě

Biologické sítě

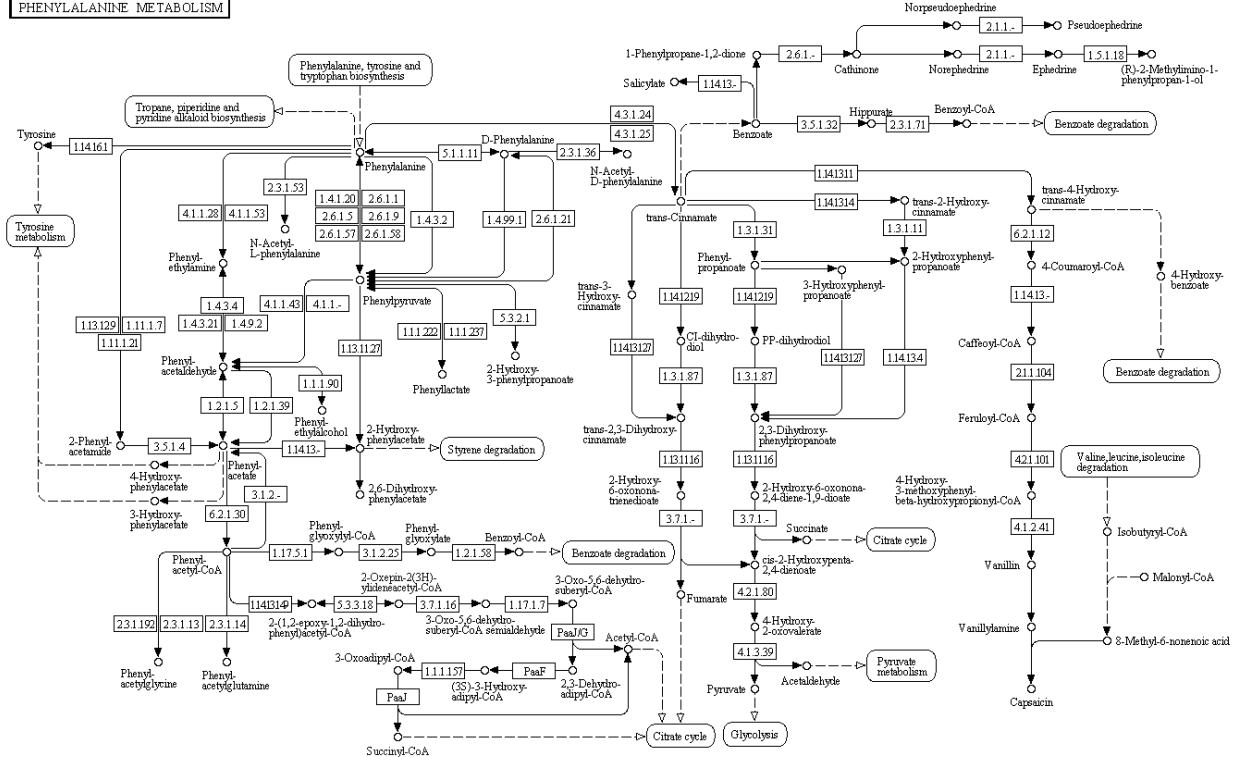
- snaha o zachycení celého světa pomocí jeho jednotlivých složek (*nodes*) a vztahů mezi nimi (*edges*) – vytváření sítí (*networks*)
  - prvopočátky již v 18. století...
- biologická síť
  - sada molekul, např. proteinů, geny, metabolity = *nodes*
  - propojených pomocí definovaných, funkčních vztahů; např. protein-protein interakce = *edges*

Biologické sítě – příklady

- metabolické dráhy (*metabolic pathways*)
  - spojují proteiny (*nodes*) skrze produkty a reaktanty (*edges*)
    - produkt jednoho = substrát druhého
  - např. KEGG; WikiPathways

PHENYLALANINE METABOLISM

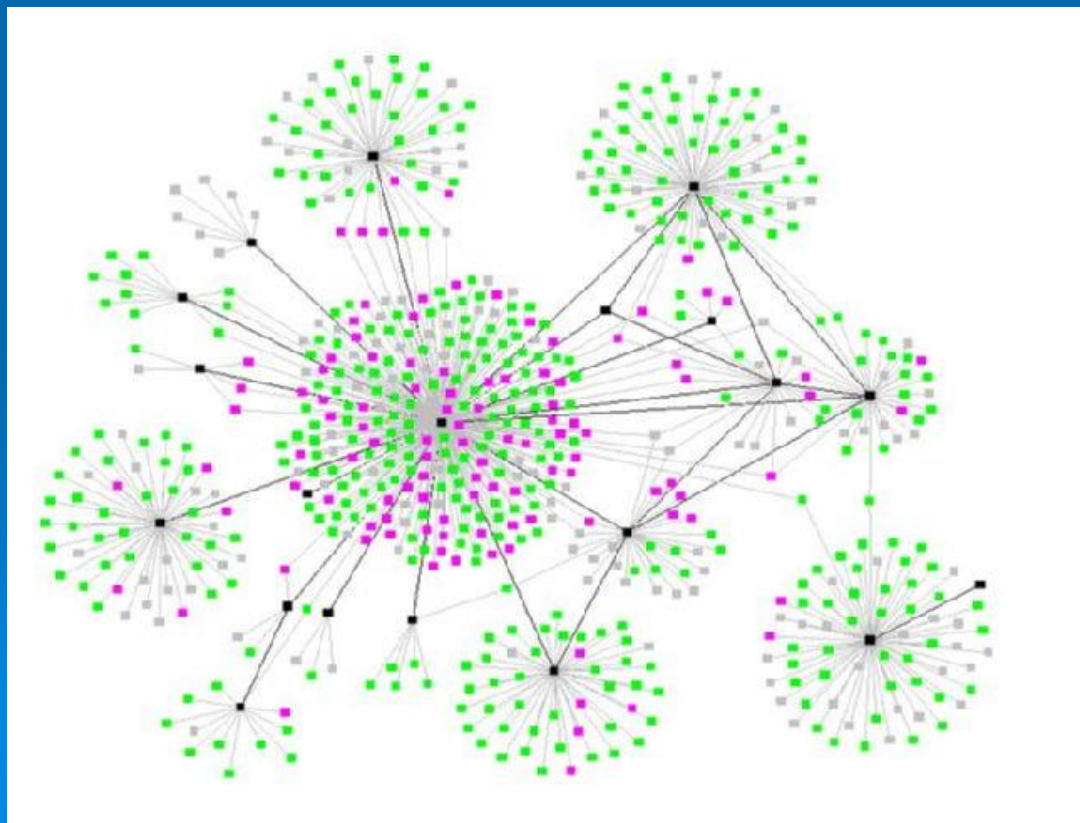

část metabolické sítě – metabolismus Phe (KEGG)

00360 6/4/12 (c) Kanehisa Laboratories

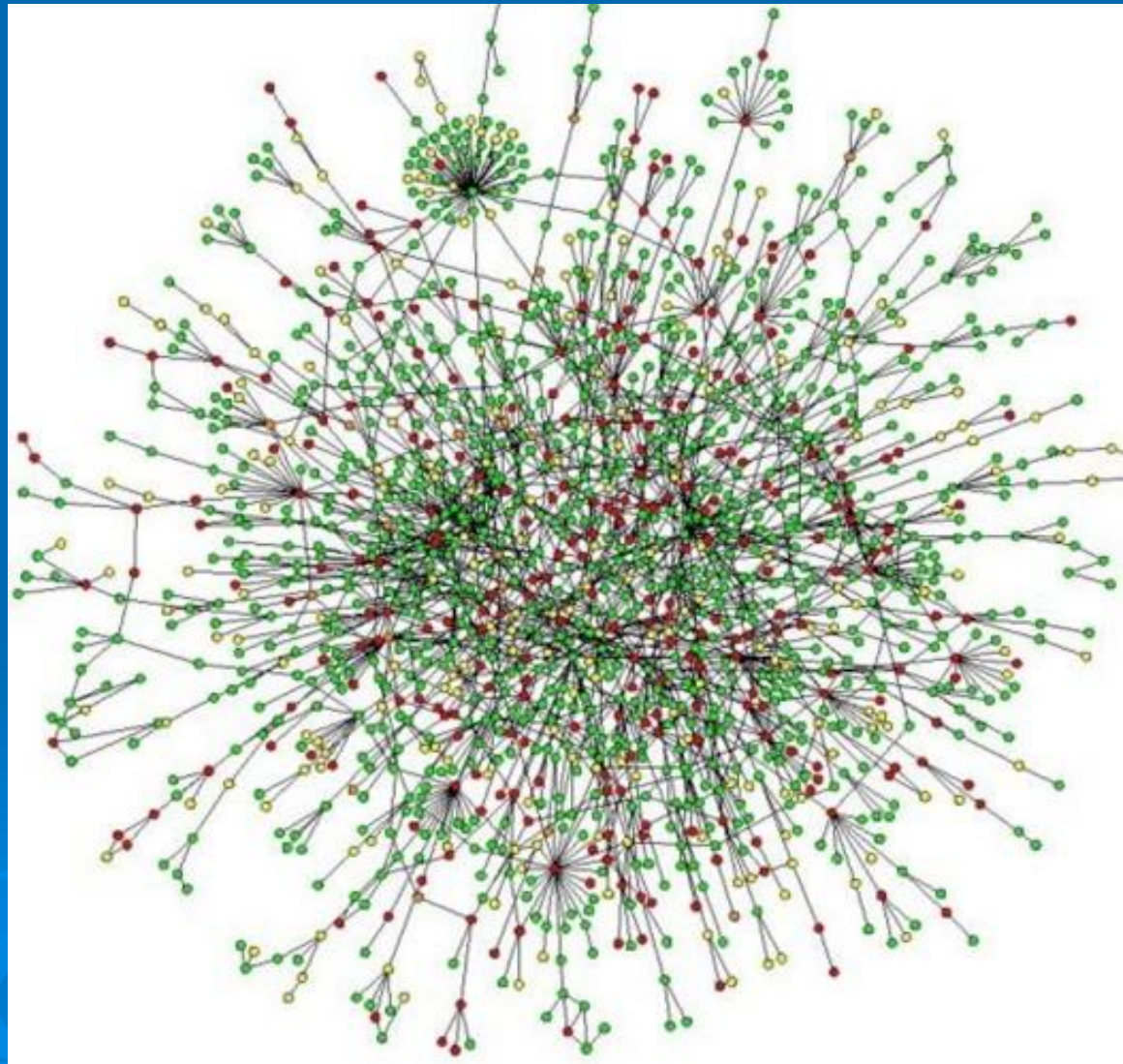
Biologické sítě – příklady (2)

- síť regulace genů (*gene regulatory networks; DNA-protein interaction networks*)
  - **edge** = transkripční vztah mezi dvěma proteiny
  - jeden protein ovlivňuje expresi genu druhého proteinu(ů)

Biologické sítě – příklady (3)

- protein-protein fyzické interakce – ze sítě samotné není přímá informace o významu dané interakce...
  - *nodes* – ?
  - *edges* – ?
  - příklady databází
    - **STRING**
(www.string-db.org)
    - MINT
    - DIP
    - BioGRID
    - ...

6. Biologické sítě

Biologické ontologie, KEGG

Biologické ontologie

- ontologie = systém kategorií (termínů; *terms*) do kterých jsou zařazeny jednotlivé informační jednotky, spolu s jejich vlastnostmi a vztahy
- biologické ontologie – příklady
  - proteiny (*gene products*) – **genová ontologie (GO)**; funkce, lokalizace, ...
  - průběh buněčného dělení (*Cell Cycle Ontology*)
  - vývoj rostliny *A. thaliana* (*Arabidopsis development*)
- **OLS – *Ontology Lookup Service***
  - <http://www.ebi.ac.uk/ontology-lookup/>
  - jednotný přístup k více ontologiím
  - možnost procházet celé ontologie, případně vyhledávat termíny

stále živý proces úprav/doplnění ontologií; **není statické!**

Genová ontologie (GO)

- **nejvíce rozpracovaná biologická ontologie**
  - jak co do počtu termínů, tak co do počtu anotovaných položek (genů/prot.)
- **společné termíny pro všechny organizmy**
- **tři GO domény**
  - **buněčná komponenta (*cellular component*)**
    - informace o buněčné lokalizaci proteinu
  - **molekulární funkce (*molecular function*)**
    - informace o funkci proteinu
  - **biologický proces (*biological process*)**
    - informace o procesech, kterých se protein účastní
- **GO Slims** (podmnožina GO termínů; organizmus, specifická aplikace, ...)
- **<http://www.geneontology.org/> + AmiGO** prohlížeč (online, offline)

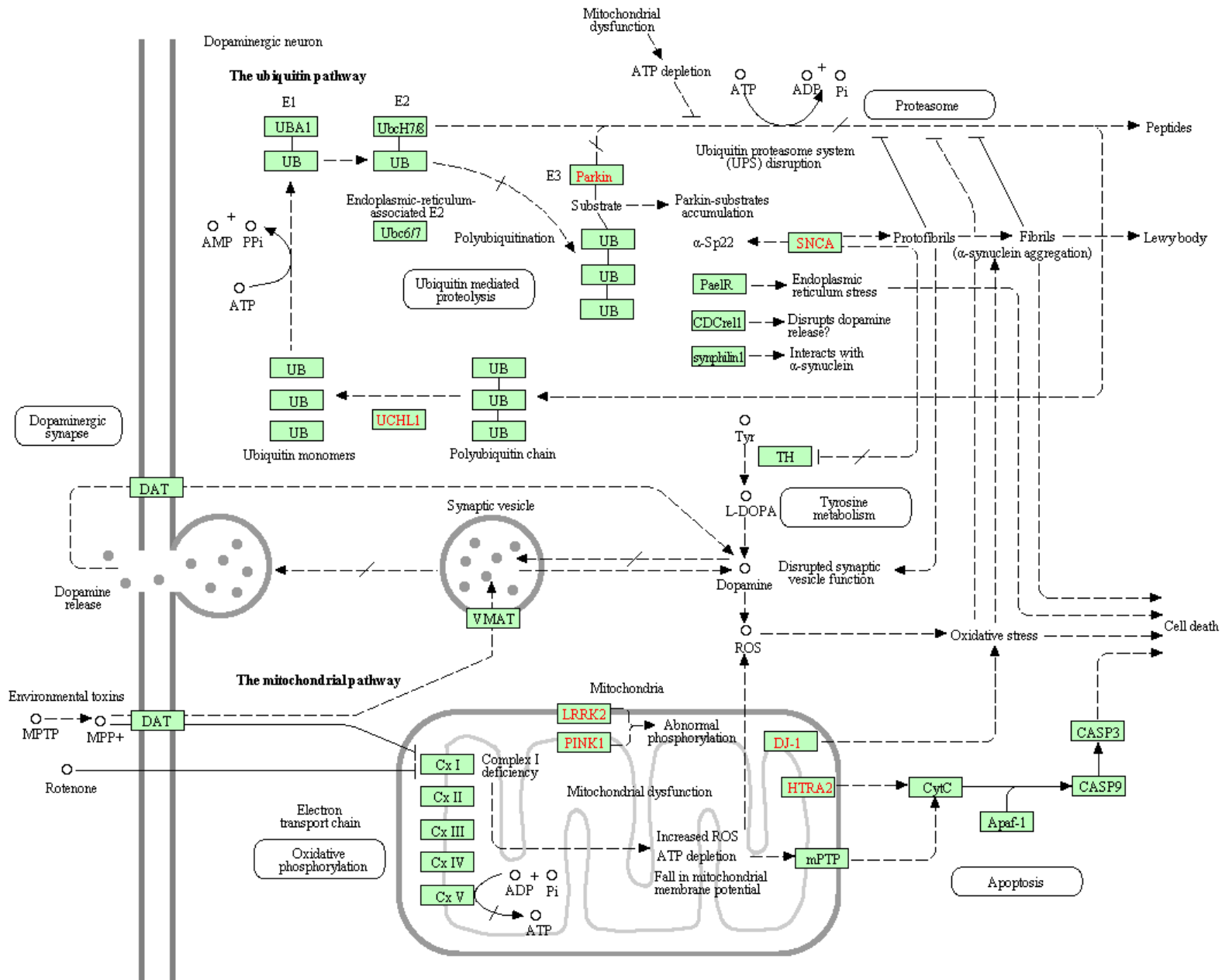
Genová ontologie (GO) (2)

- kde se berou data pro GO?
  - každá anotace obsahuje informaci o svém původu – *evidence code*
    - <http://geneontology.org/page/guide-go-evidence-codes>
  - **A) manuálně přiřazené** správcem (*curator*)
    - *experimental evidence codes* ⇒ z reálného experimentu
    - *computational analysis evidence codes* ⇒ z *in silico* analýzy
    - *author statement evidence codes* ⇒ tvrzení autora + citace
    - *curatorial statement codes* ⇒ tvrzení správce, nepatří do žádné kategorie výše...
(všechny kategorie se dále dělí...)
  - **B) automaticky přiřazené** (bez zásahu správce)
    - *automatically-assigned evidence code*
      - *Inferred from Electronic Annotation (IEA)*

KEGG

- KEGG = *Kyoto Encyclopedia of Genes and Genomes*
- <http://www.genome.jp/kegg/>
- manuální katalogizace znalostí biologických systémů v počítačově zpracovatelné podobě
- čerpá z dosavadních znalostí v dané problematice
- z informací na nízké biologické úrovni nám umožní odvodit informace na vyšší biologické úrovni
  - například ze seznamu regulovaných genů/proteinů odvodí informaci o ovlivněných metabolických drahách – **KEGG Pathway**
- obdobně i např. <http://www.reactome.org>

PARKINSON'S DISEASE

7. Biologické sítě

Příklady použití

Příklad 1: Vliv nízkomolekulární látky na rostlinu

- **identifikace sady ovlivněných proteinů**
- **jsou tyto proteiny zahrnuty v odpovídající metabolické dráze? (KEGG)**
  - fungoval experiment dle předpokladu?
- **jaké jiné metabolické dráhy byly „významně“ zastoupeny? (KEGG)**
  - objevili jsme i jiné, dosud nepotvrzené, ale související metabolické dráhy?
- **jsou známy proteinové komplexy mezi nalezenými proteiny? (protein-protein interakční síť)**
  - dokáží nám tyto pomoci při interpretaci vlivu látky na rostlinu?
- **je mezi proteiny zastoupeno více proteinů z konkrétního GO termínu? (GO)**
  - na základě daných GO termínů je možno odvodit souvislosti s funkcí či lokalizací probíhajících (i sekundárních) dějů

Příklad 2: Interakční partneři zvoleného proteinu

- vidíme již známé interakční partnery?
  - pozitivní kontrola průběhu experimentu
- nově pozorované interakce
  - studium biologických vlastností možných interakčních partnerů (GO termíny, metabolické dráhy, ...)
    - zapadají tyto do již známých informací o funkci, lokalizaci aj. zvoleného proteinu?
    - je možné predikovat nepotvrzenou funkci proteinu?
    - jsou patrné souvislosti s lokalizací našeho proteinu?

Příklad 3: Studium proteinu, se vztahem k onemocnění...

- **jsou pro tento protein známy proteinové interakce?**
  - u interakčních partnerů zvýšená pravděpodobnost, že se tyto proteiny aktivně nebo pasivně účastní daného onemocnění; GO analýza
- **je známa lokalizace proteinu v buňce?**
  - lokalizace může souviset s funkcí (konkrétní funkce proteinu často vázána na jeho buněčnou lokalizaci)
- **je známa úloha proteinu v některé metabolické dráze?**
  - možná úloha (i nepřímá, ovlivňující např. „jen“ dostupnost klíčového proteinu) dráhy v onemocnění – její proteinové i neproteinové komponenty

⇒ **potencionální cíle dalšího studia a nové léčby**

Příklad 4: „Zdraví versus nemocní“ – rozdílně exprimované proteiny

- **kterých metabolických drah se proteiny účastní?**
  - vysvětluje to důsledky, průběh, ... vlastní nemoci?
- **jsou rozdílné proteiny převážně lokalizované v některé z organel?**
  - má tato informace souvislost se vznikem/průběhem nemoci v konkrétní části buňky?
- **je mezi proteiny „často“ přítomen konkrétní GO termín?**
  - má tento termín souvislost se vznikem, průběhem, projevem onemocnění?

7. Biologické sítě

Analýza biologických sítí

Analýza sítí (*network analysis*) – na co si dát pozor?

- **falešně pozitivní i negativní informace v biologických sítích**
  - častěji falešně negativní – absence příslušných proteinů v sítích
- **mnoho dat v databázích z automatických analýz dostupných dat**
  - i přes kontrolu nemusí zcela odpovídat zdrojovým datům a skutečnosti
  - někdy lze vyloučit z analýzy (např. automaticky anotované GO...)
- **stále víme málo...**
  - důležitost sekvenčních a funkčních homologií u proteinů bez anotace
  - **rychlý vývoj v anotaci proteinů a vývoji bioinformatických nástrojů!**
- **volba vhodných otázek, na které nám biologické sítě dokážou dát odpověď**

Analýza sítí – jak se postavit k výstupům?

- manuální validace výstupů
- ověřením původních zdrojů
- pochybovat a ptát se
- nesnažit se proces analýzy a ověření výsledků urychlit
- experimentální ověření závěrů (např. buněčné linie s mutantní formou genu)
  - drahé a časově náročné ⇒ **důkladné ověření předchozích kroků!**

8. Vybrané on-line zdroje

Universal Protein Resource (UniProt)

- <http://www.uniprot.org>
- bohatá anotace proteinů s odkazy na specializované databáze/zdroje
- široké možnosti využití v databázi přítomných informací
  - převod (*mapping*) identifikátorů z různých databází (např. UniProt → KEGG)
  - tabulkový formát s vybranými informacemi o sadě proteinů (stažení...)
  - možný pohled ze strany určité taxonomie, nemoci, buněčné lokalizace...
  - informace o přítomnosti sady proteinů v metabolických drahách, GO

Universal Protein Resource (UniProt) (2)

- odkud bere proteinové sekvence?
  - většina (~98 %) z nukleotidových databází CDS (*coding sequences*)
    - sekvence zadávány jednotlivými výzkumnými skupinami
    - EMBL-Bank/GenBank/DDBJ
      - pod *International Nucleotide Sequence Databases* (INSD)
  - translace na proteinovou sekvenci
  - automatické zpracování za účelem anotace a klasifikace proteinů
    - na základě sekv. homologií
- takto zpracovaný protein je zaveden do UniProtKB/TrEMBL databáze
- je-li protein vybrán pro manuální zpracování, provede správce (*curator*) jeho manuální zařazení do UniProtKB/SwissProt databáze

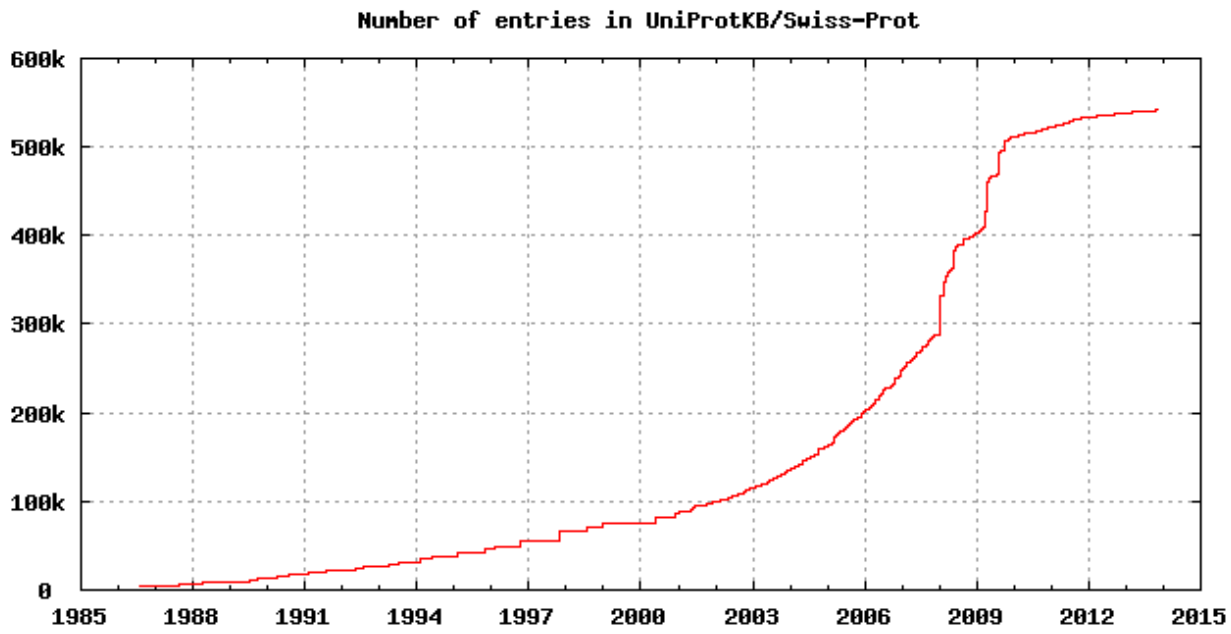
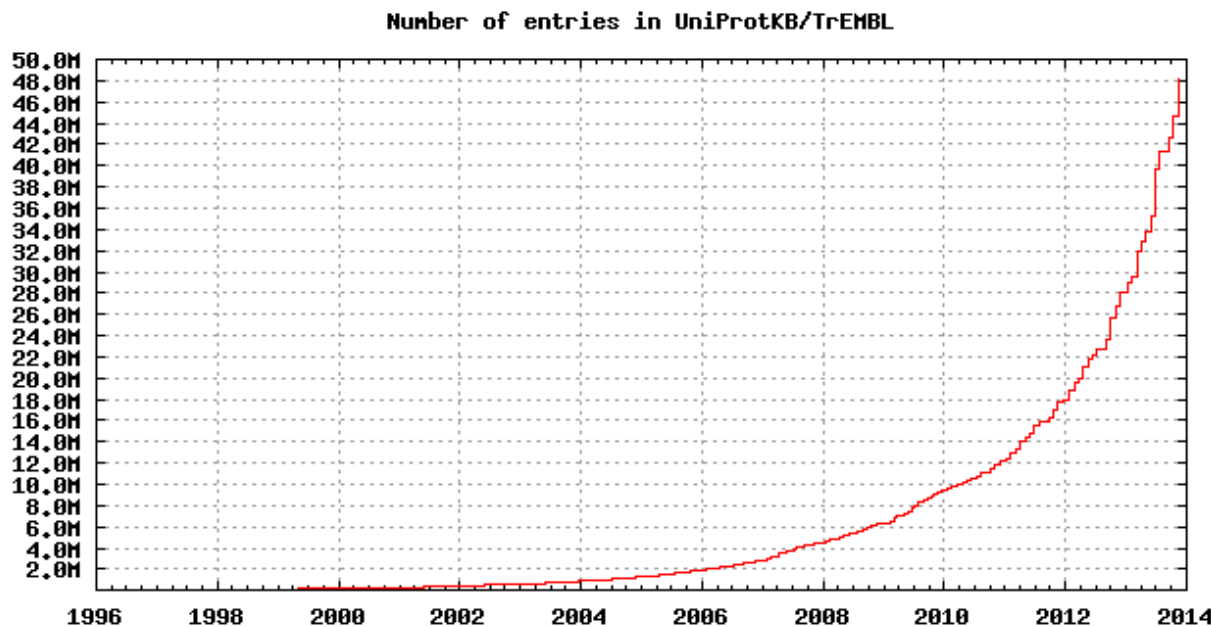
Universal Protein Resource (UniProt) (3)

- UniProtKB/SwissProt – manuální zpracování (*curation*) správcem
  - **kontrola sekvence** – není-li v původní sekvenci chyba
  - **sekvenční analýza** – manuálně kontrolované predikce atd.
  - **studium literárních zdrojů** – dodány biologicky relevantní informace k proteinu na základě dostupných publikací; název genu, funkce proteinu, enz. aktivita, subc. lokalizace, přiřazení GO termínů k proteinu atd.
  - **získání informací o proteinové rodině** – zjištění případných členů proteinové rodiny a jejich společné zpracování
  - **přidání zdrojů** – z jakého konkr. zdroje pochází ta které informace; možnost ověření přítomných informací „u zdroje“
  - **kontrola kvality, integrace, aktualizace** – všechna manuálně přidaná data zkontrolována a zakomponována do nové verze SwissProt db.

TrEMBL/SwissProt

high-throughput

„závazek“

Universal Protein Resource (UniProt) (5)

- typy proteinových setů v UniProtKB proteinové databázi
  - **UniProtKB/TrEMBL** – automaticky klasifikované a anotované
    - i zde probíhají automaticky řízené opravy...
  - **UniProtKB/SwissProt** – po manuální úpravě správcem (*curation*)
  - **(Complete) Proteome Set** – pro kompletně sekv. organizmy (T+S)
    - dnes již bez *complete* označení, rozděleno dle taxonomií
  - **Reference Proteome Set** – vybrané modelové organizmy (T+S)
    - “... The approach adopted by UniProt to meet this challenge is to define a set of ‘reference proteomes’ which are ‘landmarks’ in proteome space.”
    - “Reference proteomes have been selected among all proteomes (manually and algorithmically, according to a number of criteria) to provide broad coverage of the tree of life.”

Universal Protein Resource (UniProt) (6)

- typy proteinových setů v UniProtKB proteinové databázi
  - **UniRef** – *UniProt Reference Clusters*
    - seskupené primární sekvence do klastrů na základě sekv. podobnosti
    - umožňuje skrýt „redundantní“ proteinové sekvence
    - UniRef100 – seskupeny záznamy se 100% identitou
    - UniRef90; UniRef50
    - snížení počtu sekvencí (o ~58 a 79%) – BLAST aj.
    - seskupováno dle kritérií – SwissProt, jméno, organizmus, délka
  - **UniParc** – databáze proteinových sekvencí
    - unikátní identifikátor pro každou primární sekvenci (UNI)
    - identifikátor se nikdy nemění, ani nemaže
    - vedle sekvence informace o zdrojové databázi, identifikátoru atd.

PubMed

- <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed>
- více orientovaná na genomová data, ale...
- *Protein Clusters* – obdoba UniRef
- *RefSeq* – obdoba SwissProt; méně informačně „hodnotné“; oproti SwissProt cca 4M RefSeq záznamů
- obdobně informace o jednotlivých organizmech, taxonomiích aj.
  - nenabízí tak široké možnosti filtrování a práce s proteinovými sekvencemi jako UniProt
- mimo to i indexace vědeckých publikací aj.

Expasy

- <http://expasy.org>
- sada nástrojů pro práci s proteiny/geny
- převážně nástroje z dílny *Swiss Institute of Bioinformatics* (SIB; <http://www.isb-sib.ch/>)
- původně pouze proteomický portál
- rozšířen (2011) o genomické, transkriptomické aj. informace a nástroje

European Bioinformatics Institute (EBI)

- <http://www.ebi.ac.uk/services>
- opět sada bioinformatických nástrojů a databází pro studium proteinů a souvisejících informací
- např. zmiňované InterPro; GeneOntology.org; OLS; ...

bioinformatics.ca Links Directory

- http://bioinformatics.ca/links_directory/
- sady odkazů na různé kategorie on-line zdrojů

OMICtools

- <http://omictools.com/>; opět sada bioinformatických nástrojů

Reactome

- <http://www.reactome.org>
- obdoba KEGG, převážně pro lidské dráhy

Pax-DB

- <http://pax-db.org/#!/home>
- databáze abundancí jednotlivých proteinů v organizmech či jejich částech

9. Několik zamyšlení závěrem

Rychlý vývoj bioinformatických aplikací/databází

- vzniká hodně nástrojů/databází, které nejsou následně používané
  - nepoužívané nástroje často dále nevyvíjené, neaktualizované (přítomnost chyb, které se objeví až při masivním používání...), používají zastaralé algoritmy, používají starší proteinové databáze...
- význam „zavedených“ zdrojů bioinformatických nástrojů/databází (UniProt, Pubmed, EBI, Expasy)
  - např. anotace proteinů, vytváření biologických sítí – **lidské kapacity**
  - dlouholeté zkušenosti nutné k střednědobému **směřování vývoje**
- důležitá grafická stránka programu/databáze a prvotní „jednoduchost“
  - důležité pro rychlé „rozkoukání“, *user friendly* uživatelské prostředí
- významná předchozí zkušenost s prací v aplikaci/s databází
  - nové aplikace to nemají snadné...
  - důvod proč i nápadité nástroje mohou zůstat nepoužívány

Rychlý vývoj bioinformatických aplikací/databází (2)

- **několik let (nejen v bioinformatice) je velmi dlouhá doba**
  - aktualizace minimálně 1× ročně, optimálně měsíční, půlroční
  - i přes to mohou starší nástroje fungovat lépe než novější...
    - případně nic „lepšího“ není
  - důležité celosvětové reference a citovanost/používání (recentní) daného nástroje/databáze
- **bioinformatické aplikace/databáze není možné nevyvíjet/neaktualizovat**
  - při vytváření nástroje/databáze nutno počítat s udržitelností jeho vývoje...
- **školící programy/workshopy/stáže v bioinformatických centrech**
  - EBI, SIB aj.
- **význam spoluprací** – jeden tým často nedokáže pojmout celé spektrum použitých nástrojů, přístupů včetně interpretace výstupů

10. Příklad využití bioinformatických nástrojů

Zavedení problému

- studium proteinových komplexů vybraného proteinu
- imunoprecipitace proteinových komplexů (*IP experiment*)
  - protilátka proti proteinu (*bait*), u kterého chceme zjistit jeho partnery
  - např. protilátka imobilizovaná např. na kuličkách (magnetické, v kolonkách)
  - nativní prostředí při experimentech – podmínky pro interakce jako *in vivo*
  - výstupem *pull-down* roztoky – proteiny vázající se na *bait* a nespecificky vázané proteiny
  - paralelně experimenty bez *bait* – negativní kontrola pro nespecificky vázané proteiny – *bead proteome*
  - minimálně 3 biologické replikáty, lépe 5 od vzorku i negativní kontroly

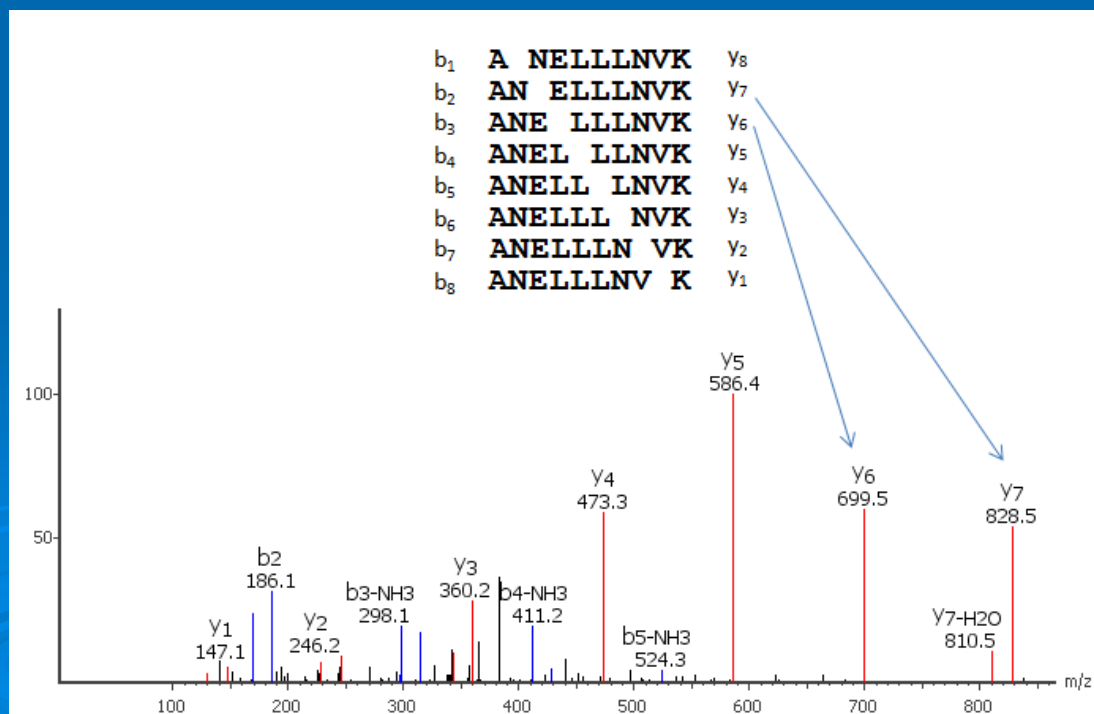
LC-MS/MS analýza *pull-down* vzorků

- digesce proteinů $\Rightarrow$ peptidy (např. trypsinem; peptidy končí R nebo K)
- LC-MS/MS analýza směsi peptidů
  - peptidy vstupují do MS v pořadí rostoucí hydrofobicity (LC separace)
- MS zjistí MW peptidů a získá MS/MS spektra
(fragmentační spektrum vybraného peptidu)

např. **peptid ANELLLNVK**
(MW 1012,5917 Da)

1. $MW_{\text{exp}} = 1012,5923$ Da
(0,6 ppm chyba)

2. změřené fragmentační
(MS/MS) spektrum $\Rightarrow$
(CID; *collision induced dissociation*)

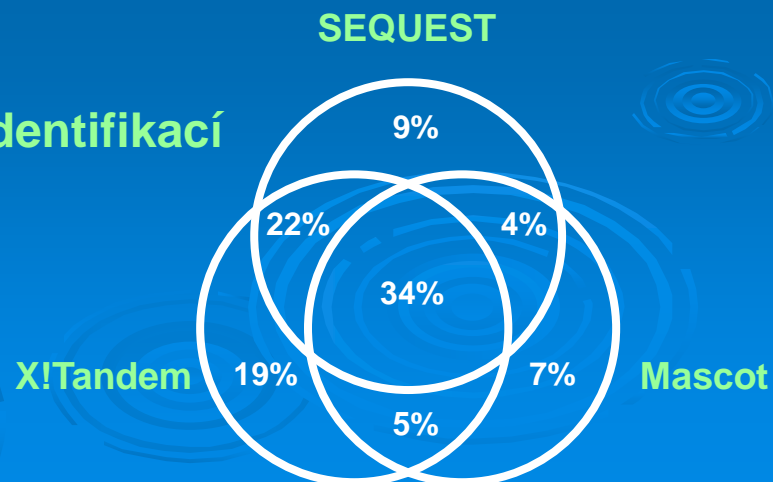

Zpracování LC-MS/MS dat

- LC-MS/MS data z analýz *pull-down* vzorků po digesci = **MS/MS spektra**
- řádově 10 000 – 1 000 000 MS/MS spekter
- identifikace peptidů
  - vycházíme z proteinové databáze, např. TAIR (*Arabidopsis thaliana*)
  - *in silico* se vytvoří seznam možných peptidů
  - >20 algoritmů pro automat. přiřazení MS spektra možným peptidům (Sequest, Mascot, XTandem!, OMSSA, Phenyx, Andromeda, ...)
  - jiný algoritmus ⇒ jiný přístup ⇒ různá citlivost ⇒ odlišné výsledky

⇒ kombinace algoritmů

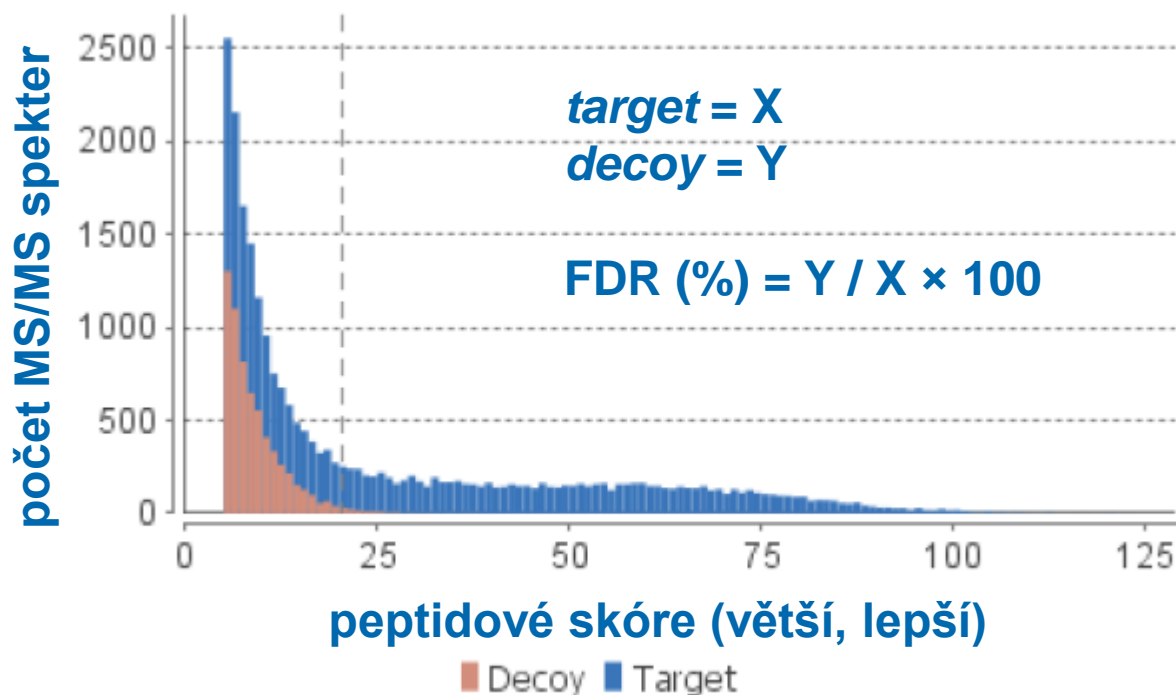
⇒ zvýšení počtu pozitivních identifikací

Zpracování LC-MS/MS dat (2)

- falešná pozitivita a negativita ve výsledcích databázového hledání
  - *decoy* proteinová databáze a FDR (*false discovery rate*)
    - *decoy* databáze – např. obrácené sekvence, náhodné sekvence proteinů
    - identifikace peptidů v cílové (např. TAIR) i *decoy* proteinové databázi
- ⇒ jeden z možných přístupů jak určit FDR – peptidová úroveň

		The MS/MS spectrum comes from a peptide sequence in the database	
		True	False
Search reports a match to the correct sequence	True	True positive	False positive
	False	False negative	True negative

Zpracování LC-MS/MS dat (3)

- z identifikovaných peptidů k proteinům přítomným ve vzorku (*protein inference problem*)
  - problém u **bottom-up** přístupu (digesce proteinů, analýza až peptidů)
  - v MS analýze **vidíme jen část** z např. tryptických **peptidů** proteinů (max. kolem 60-70% sekvenčního pokrytí proteinu, min. 1 peptid na protein) a navíc nevíme ze kterých proteinů pozorované peptidy původně pochází...
    - ⇒ **problém s určením seznamu proteinů přítomných ve vzorku** (sadě peptidů může odpovídat více proteinů – isoformy, sekv. homology; proteiny identifikované jen na jeden peptid?)
  - **peptid může teoreticky pocházet z jednoho i více proteinů**

Pohled na seznamy identifikovaných proteinů

- dva seznamy identifikovaných proteinů v našem IP experimentu
  - vzorek po IP experimentu s naším proteinem – sada proteinů **A**
  - slepý vzorek; „bead proteome“ – sada proteinů **B**
- co nás zajímá v našem IP experimentu nejvíce?
- sada proteinů **A**, které zároveň nejsou v sadě proteinů **B**

Pohled na seznamy identifikovaných proteinů (2)

- proteiny „navíc“ v **A**
  - 1) **kvalitativní** změny (**A**: „ano“, **B**: „ne“)
    - citlivost použitého přístupu...
    - proteiny identifikované relativně slabě v **A** mohou být v **B** také přítomny!
  - 2) **kvantitativní** změny (**A**: „více“, **B**: „méně“)
    - možno pracovat pouze s **intenzitami A a B peptidů** – *label-free*
      - přesnost, správnost
    - vzorky **A** a **B** byly zpracovány tak, že jsme pomocí MS schopni rozlišit mezi **A** a **B** (např. **SILAC** – *Stable Isotope Labeling by Amino acids in Cell Cultures* – komplikované u rostlin, nekompletní inkorporace značených AA; **dusík** ^{15}N)

Co se seznamem proteinů „navíc“? – vybrané možnosti

1. manuální prohledání dostupných informací v literatuře
2. www.UniProt.org (ID mapping; informace, další databáze; GO, *pathways*)
3. DAVID <http://david.abcc.ncifcrf.gov/home.jsp>
4. PANTHER <http://go.pantherdb.org/>
5. ANAP <http://gmdd.shgmo.org/Computational-Biology/ANAP>
  - jen pro *At*
  - *Source database* – čerpá známé informace z databáze interakcí
  - *Detection method* – predikce možných protein-protein interakcí
(u predikované interakce uvádí důvod pro predikci)
6. R
7. Cytoscape
- ...

Děkuji za pozornost

